

บทวิเคราะห์ “ความกลัวในสังคมไทย” ด้วยทฤษฎีจิตวิทยา จิตวิเคราะห์ และสังคมวิทยา มาร์กซิสต์

กาญจนา แก้วเทพ

คำชี้แจงในการศึกษา

ลักษณะสภาพของสังคมไทยมีการเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างส่วนล่างอยู่ตลอดเวลา นับตั้งแต่กระทบกับอิทธิพลของจักรพรรดินิยมภายนอก แต่ทว่า ลักษณะของโครงสร้างส่วนบนนั้นยังมีการเปลี่ยนแปลงไปช้ากว่า เนื่องจากอิทธิพลของชนชั้นศักดินาเดิมได้พยายามดำรงรักษา และคัดแปดงอุดมการณ์แบบเดิมไว้ ดังนั้นเราจึงพบเห็นปรากฏการณ์ที่อุดมการณ์ศักดินาได้รับการสร้าง (produce) และสร้างขึ้นมาใหม่ (reproduce) อยู่ในรูปแบบต่าง ๆ ด้วยวิธีการต่าง ๆ ภายในโครงสร้างส่วนบน

“ความกลัว” เป็นลักษณะที่สำคัญประการหนึ่งของสังคมศักดินา ถึงแม้ว่าความกลัวในความหมายทั่วไป จะเป็นลักษณะทางธรรมชาติที่ติดตัวมากับสัญชาตญาณของมนุษย์ แต่ในที่นี้เราสนใจจะศึกษาแค่เฉพาะแง่มุมของความกลัวในฐานะที่ลักษณะทางธรรมชาตินี้ ได้ถูกนำไปใช้เป็นประโยชน์ในการต่อสู้ทางชนชั้นได้อย่างไร นั่นคือความกลัวได้กลายเป็นเครื่องมือที่ชนชั้นปกครองนำมาใช้ในการครอบงำระบบจิตสำนึกของมวลชน เพื่อกำปรกั้นการชุกชุมทางเศรษฐกิจ (มูลค่าส่วนเกินและผลผลิตส่วนเกิน) และกชชทางการเมือง (โดยผ่านกลไกของรัฐ) ได้อย่างไร

ในทางทฤษฎี เรายึดถือว่าอุดมการณ์ของลัทธิมาร์กซ์เป็นสิ่งที่ถูกต้อง เพราะมีเป้าหมายที่จะขจัดการเอารัดเอาเปรียบในหมู่มวลมนุษย์ด้วยกันให้หมดสิ้นไป แต่ชั้จจำกัดของลัทธิมาร์กซ์ โดยเฉพาะในเรื่องของการวิเคราะห์โครงสร้างส่วนบน (ชั้จจำกัดนี้อาจจะมีใช้ชั้จจำกัดของลัทธิมาร์กซ์ แต่เป็นชั้จจำกัดของผู้เขียนเองก็ได้) ก็คือ หลังจากได้ตอบคำถามว่า ชนชั้นปกครองได้ทำการครอบงำระบบจิตสำนึกของมวลชนแล้ว ก็ไม่มีคำตอบต่อไปว่า กระทำการนั้นได้อย่างไร โดยเฉพาะในการวิเคราะห์เทคนิคปลีกย่อยของกระบวนการครอบงำ

ในทางตรงกันข้ามกับวิชาจิตวิทยาสมัยใหม่ จิตวิเคราะห์สมัยใหม่ วิชาการที่ไม่ได้สังกัดค่ายมาร์กซิสต์เหล่านี้ ไม่มีลักษณะทางอุดมการ (อาจจะ) ไม่สนใจว่าข้อเท็จจริงจากการค้นพบนั้นนำไปรับใช้ใคร แต่ก็มีความถูกต้องตามหลักวิทยาศาสตร์ใช้การได้ ดังนั้น เราจึงจะนำเอาอุดมการณ์ถูกต้องของลัทธิมาร์กซ์ หลักข้อเท็จจริงที่ถูกต้องของลัทธิมาร์กซ์ มาขยายค้ำค้ำหลักข้อเท็จจริงจากวิชาจิตวิทยาสมัยใหม่ จิตวิเคราะห์สมัยใหม่ เพื่อขยายค้ำค้ำวิวิเคราะห์แบบมาร์กซิสต์ออกไป

ซีตจำกัดของบทวิเคราะห์นั้น ก็คือซีตจำกัดในแง่ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับสังคมไทย และข้อมูลทางทฤษฎี ผู้เขียนขอเสนอเพียงเค้าโครงเพื่อเป็นการริเริ่มการวิเคราะห์โครงสร้างส่วนบนจากหลาย ๆ แง่มุมของหลายสาขาวิชา

ในส่วนที่เกี่ยวกับวิธีการวิเคราะห์นั้น ผู้เขียนเริ่มจากการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ที่เป็นรูปธรรมเห็นได้ง่ายอยู่ในยุคสมัยปัจจุบัน และมีความถูกต้องน่าเชื่อถือ. ในแง่ที่เป็นผลจากการสำรวจค้นคว้าสัมภาษณ์ จากรายงานการวิจัยเรื่อง “ความกลัวของเด็กไทย”¹ ซึ่งสถาปนาวินิจฉัยเรื่องเด็กกระหว่างชาติได้ทำไว้ เมื่อปี พ.ศ. 2503 จากปรากฏการณ์ที่เป็นรูปธรรมนี้ จะได้เจาะลึกลงไปด้วยการวิเคราะห์หาค้นคอบของความกลัว ที่สัมพันธ์แก่ครั้งอดีต ด้วยการวิเคราะห์ “ไตรภูมิพระร่วง”² ของชลธิชา กลั้อยู่ที่ศึกษาในปี 2518 เป็นหลัก คงจะเสนอรายละเอียดต่อไป

คำนิยามคำว่า “ความกลัว”

คำว่า “ความกลัว” เป็นตัวอย่างของคำที่มีปัญหาในการศึกษา เนื่องจากมีความหมายทั้งในทางวิชาการ และในชีวิตประจำวัน ทำให้การตีความในบางครั้ง มีลักษณะซ้ำซ้อน บางครั้งก็ค้นไปจนกลายเป็นคนละความหมาย อย่างไรก็ตาม ความหมายของคำว่า “ความกลัว” ในการศึกษาค้นคว้านี้ กินความอย่างกว้างขวางที่สุด โดยถือเอาว่า “ความกลัว” หมายถึงปรากฏการณ์ทางจิตวิทยาของบุคคลในส่วนที่เกี่ยวกับอารมณ์ (affective) เมื่อปรากฏการณ์นี้เกิดขึ้นในจิตใจของบุคคล จะส่งผลให้บุคคลตระหนักถึงภัยอันตรายที่จะเกิดขึ้น (ไม่ว่าจะมีอันตรายจริง ๆ หรือคิดเอาเอง หรือถูกข่มขู่ให้คิดก็ตาม) ฉะนั้นไม่ว่าความกลัวจะแสดงออกมาในด้อยคำที่ต่าง ๆ กัน เช่น วิทกกังวล เกรงใจ เสียหน้า ฯลฯ และไม่ว่าจะมีวิตกความรุนแรงมากน้อย ตั้งแต่ขั้นปกติไปจนถึงขั้นกลัวอย่างผิดปกติอย่างไรก็ตาม ก็ล้วนอยู่ในข่ายการศึกษาครั้งหนึ่ง

ข้อเท็จจริงบางประการเกี่ยวกับความกลัว

ความกลัวเป็นอารมณ์ที่ติดมากับธรรมชาติของมนุษย์ แต่ทว่ามีลักษณะที่เปลี่ยนแปลงไปได้ตามประสบการณ์ สภาพของแต่ละสังคม ฉะนั้น ความกลัวจึงมิใช่เป็นเพียงคุณลักษณะทางธรรมชาติ ทาง

สัญชาตญาณ และทางชีวภาพเท่านั้น แต่ยังมีคุณสมบัติทางจิตวิทยา ทางสังคม ทางชนชั้นด้วย และความกล้วก็มีคุณสมบัติทำหน้าที่เป็นแรงจูงใจผลักดันให้บุคคลเกิดการกระทำ

มีวิธีการแบ่งประเภทของความกล้วหลายวิธี แล้วแต่เป้าหมายในการศึกษาแต่ละครั้งในที่นี้ผู้เขียนจะยึดเอาวิธีการแบ่งตามผลงานวิจัยเรื่อง “ความกล้วของเด็กไทย” เพื่อใช้เป็นบันไดในการวิเคราะห์ต่อไป คือ ความกล้วจำแนกได้เป็น 2 ประเภท (๑) ความกล้วที่มีเหตุผล (๒) ความกล้วที่ไม่มีเหตุผล เหตุที่ใช้ในการแบ่งก็คือ ระดับอายุ ความเข้มข้นของความกล้ว (intensity) กาลและเทศะที่เกิดความกล้ว ตัวอย่างประกอบเกณฑ์ทั้งสามก็เช่น ถ้าหากเด็กอายุ 7 เดือน มีความกล้วคนแปลกหน้า ก็เป็นเรื่องสมเหตุสมผลตามหลักวุฒิภาวะ (maturity) แต่ถ้าเด็กอายุ 5-6 ปี ยังมีความกล้วเช่นนั้นอยู่ ก็ไม่สมเหตุสมผลหรือการกล้วมีในเวลากลางวันแสด ๆ ก็ไม่ดูถูกกับกาลเวลาที่ควรระกล้ว เป็นต้น แน่หนอนว่าเกณฑ์เหล่านี้ย่อมได้รับการทักท้วงว่า จะต้องมีข้อวิสัย และอคติของผู้ศึกษาเข้าไปเกี่ยวข้องด้วยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่ ณ ที่นี้ เราก็ต้องการการแบ่งอย่างคร่าว ๆ เพื่อคุแนวโน้มนั้น

ความกล้วมีคุณสมบัติเหมือนทุกสิ่งทุกอย่างในโลก คือมีทั้งด้านบวกและด้านลบ คุณประโยชน์ของความกล้ว ก็คือ ช่วยให้บุคคลเตรียมพร้อมที่จะเผชิญกับปัญหา และเอาชนะอุปสรรค ส่วนผลเสียของความกล้วนั้นมองเห็นได้ง่ายกว่า และมีอยู่มากมาย ผลเสียที่เป็นลักษณะพื้นฐานส่วนตัวของบุคคลก็เช่น ทำให้ไม่กล้าคิดอย่างมีเหตุผล ไม่กระหายที่จะอยากรู้อยากเห็น ไม่กล้าริเริ่มสร้างสรรค์ เป็นต้น ส่วนผลเสียในแง่ส่วนรวมทางชนชั้นก็คือ หน่วงเหนี่ยวความกล้าหาญที่จะต่อสู้ เพื่อผลประโยชน์อันชอบธรรมของชนชั้นตนเอง หรือแม้ได้เริ่มลงมือต่อสู้ไปบ้างแล้ว ก็อาจจะหยุดชะงัก หรือหันหลังกลับ เมื่ออิทธิพลจากความกล้วมีเพิ่มขึ้น

ทฤษฎีที่ใช้

(๑) ทฤษฎีจิตวิทยาพัฒนาการ^๖ ทฤษฎีนี้กล่าวว่า ความกล้วเป็นคุณสมบัติตามธรรมชาติของมนุษย์และสัตว์ เพื่อแก้ปัญหาในเรื่องความอู้อริคของเผ่าพันธุ์ ในแต่ละช่วงชีวิตของมนุษย์ จะมีความกล้วเฉพาะอย่างเกิดขึ้น เช่นเด็ก 7 เดือนจะกล้วคนแปลกหน้า และความกล้วนี้จะสูญหายไปเมื่อล่วงเลยวันเวลาตั้งกล่าว (ในกรณีทีกระบวนการนี้ดำเนินไปตามธรรมชาติ ไม่มีปัจจัยทางจิตวิทยา หรือสังคมเข้าไปเกี่ยวข้อง)

จากพื้นฐานความกล้วที่ติดมากับธรรมชาตินี้ สังคมจะสามารถมีส่วนเข้าไปเพิ่มลด ขยาย ความกล้วตามธรรมชาติได้โดยผ่านสถาบันทางสังคม (ครอบครัว โรงเรียน สื่อมวลชน วัค เป็นต้น) จาก การปฏิบัติการของตัวกรทางสังคม (social agents) ได้แก่ พ่อแม่ ครู พระสงฆ์

ทฤษฎีการวางเงื่อนไข⁴ (Conditioning theories) เสนอจากผลข้อค้นพบในการทดลองว่า จากความกลัวที่มีติดตัวตามธรรมชาติเพียง 2 ประการ คือ กลัวคกจากที่สูง และกลัวเสียงดัง เมื่อความกลัวทั้งสองนี้ถูกนำไปวางเงื่อนไขกับสิ่งอื่น ๆ เช่น หนูขาว สิ่งที่เกิดกลัวก็จะขยายต่อเนื่องออกไปเรื่อย ๆ ตามหลักการของการสรุปรวม (generalization) จำแนกแยกแยะ (differentiation) การให้รางวัลและลงโทษ (reinforcement)

(2) ทฤษฎีจิตวิเคราะห์⁵ ทฤษฎีเสนอรูปแบบความกลัวที่มีลักษณะนามธรรมมากกว่าพวกแรก เช่น ความกลัวที่แสดงออกในรูปแบบของความต่ำต้อยน้อยหน้า (inferiority) ความกระตาคอย ความรู้สึกผิด เป็นต้น ความกลัวนี้สร้างขึ้นจากความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่กับเด็ก และได้กลายมาเป็นส่วนหนึ่งในบุคลิกภาพของคน เช่นคนที่ขี้อาย

ระบบบุคลิกภาพทั้งสามนี้ เกิดมาจากผลลัพท์ของระบบทางจิต (ที่ฟรอยด์สมมติขึ้น 3 ระบบ ที่ทำงานร่วมกัน คือ ระบบ id อันได้แก่ระบบที่รวมความปรารถนา และความต้องการทางชีวภาพของมนุษย์ไว้ทั้งหมด ระบบ superego ได้แก่ระบบที่รวมความปรารถนา และความต้องการทางสังคม ระบบนี้ทำงานโดยผ่านตัวแทนของสังคม คือ พ่อ แม่ ซึมผ่านเข้าไปในตัวเด็ก กลายเป็นส่วนที่เราเรียกกันว่า “มโนธรรม” ระบบทั้งสองนี้เงื่อนไขที่ขัดแย้งกัน โดยมีระบบที่สาม คือ ego (อัตตา) เป็นตัวจัดการกับความขัดแย้งนี้

ในขณะที่ปรากฏการณ์หลักของความขัดแย้งระหว่างสองระบบนั้น ในยุคสมัยของฟรอยด์ คือ ความขัดแย้งเรื่องเพศ นักจิตวิเคราะห์รุ่นหลังเช่น Osborn⁶ ได้ขยายรูปแบบความขัดแย้งนี้ เขาสนใจที่จะศึกษาการทำงานของระบบ superego ว่าได้ส่งผลต่อเนื่องมาถึงเรื่องการยอมรับอำนาจรัฐ โดยเสนอว่า

“การที่รัฐมีอำนาจดำรงอยู่ได้นั้น ก็เนื่องมาจากทัศนคติที่ยอมจำนน (submissive) ของมวลชน ที่ถูกรอบงำให้ยอมรับผู้มีอำนาจมาตั้งแต่ต้นมือ นี่เป็นกระบวนการทางจิตวิทยาที่รัฐได้ปลุกฝังอำนาจของตนไว้ในวิญญาณของประชาชน การเกรงกลัวอำนาจรัฐนั้น ในบางครั้งก็เป็นไปอย่างมีเหตุผล แต่ก็มีหลายกรณีที่เป็นกระบวนการที่มีความลึกซึ้ง และไร้เหตุผล”

(3) ทฤษฎีของเอริค ฟรอมม์⁷ (Erich Fromm) ฟรอมม์อธิบายหลักใหญ่ ๆ เกี่ยวกับ ความกลัวไว้ 2 ประการ คือ โดยมากแล้ว ความกลัวถูกสร้างขึ้นในกระบวนการความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล เช่น การกลัวแม่ อันสืบเนื่องมาจากกลัวถูกตี อีกประการหนึ่งในแต่ละยุคสมัยของประวัติศาสตร์สังคม โครงสร้างของสังคมจะเป็นตัวกำหนดความกลัวเฉพาะอย่าง ให้เกิดขึ้นในจิตใจของประชาชนในสมัยนั้น ตัวอย่างเช่น คนโบราณกลัวจะถูกผีลงโทษ ในขณะที่คนสมัยใหม่กลัวของแพง กลัวคกงาน ฉะนั้น แม้ความกลัวจะดำรงอยู่อย่างสม่ำเสมอคู่มากับมนุษย์ แต่การที่มนุษย์จะกลัวอะไร ที่ไหน อย่างไร ก็จะถูกคัดแปลงไปตามโครงสร้างของสังคม

(4) ทฤษฎีของวิลเฮิม ไรช⁸ (Wilhelm Reich) ไรชปฏิเสธทฤษฎีของฟรอยด์ ที่เสนอว่า บังคับภายในตัวบุคคล (เช่น บังคับทางจิตวิทยา เพศ หรือสัญชาตญาณ) เท่านั้นที่กำหนดความกลัวของคน เขาเสนอว่า บังคับทางสังคมก็มีส่วนกำหนดกลัวเช่นกัน และดูเหมือนว่าจะมีอิทธิพลเสียยิ่งกว่าส่วนแรกด้วยซ้ำไป

ไรชได้เสนอความสัมพันธ์ระหว่างสังคมส่วนรวม (global society) กับสังคมส่วนย่อย (sub-system) โดยเสนอผลจากการศึกษาสังคมเยอรมันในยุคสมัยของฮิตเลอร์ว่า

“เมื่อโครงสร้างของสังคมส่วนใหญ่เป็นเผด็จการฟาสซิสต์ สังคมย่อย (เช่น บ้าน โรงเรียน) ก็ต้องมีรูปแบบที่สอดคล้องกันด้วย ในสังคมศึกษาที่ชนชั้นปกครองคือประชาชน รูปแบบของครอบครัวก็ต้องมีลักษณะคือพ่อเป็นใหญ่ (patriarcale) และถืออำนาจเป็นใหญ่ (authoritarian) ไปด้วย”

ไรชยังได้เพิ่มเติมว่า บังคับของโครงสร้างส่วนล่างมีส่วนกำหนดรูปแบบของโครงสร้างส่วนบนด้วย รูปแบบของครอบครัวที่ยากจน มีลักษณะเผด็จการสูงเนื่องมาจากความขาดแคลนทางเศรษฐกิจ เป็นตัวกำหนดที่สำคัญด้วย มิใช่บังคับทางกำนอุมการเพียงอย่างเดียว

(5) ทฤษฎีเรื่องอุมการและเครื่องมือทางอุมการของ หลุยส์ อัลธุสเซร์⁹ (Louis Althusser) อัลธุสเซร์เสนอว่า กระบวนการผลิตซ้ำ (reproduction) เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการคงอยู่ของกระบวนการผลิต (production) แม้แต่ในส่วนที่อยู่นอกเหนือไปจากกระบวนการผลิตทางเศรษฐกิจแล้ว กระบวนการเมืองและอุมการที่ยังจำเป็นต้องมีกระบวนการผลิตซ้ำที่ทำงานอยู่ตลอดเวลาอีกด้วย ตัวอย่างเช่น รัฐจะต้องมี 2 คำน คือค่านที่ปราบปราม และค่านที่ครอบงำ ฝ่ายที่ครอบงำนี้แหละที่ทำงานผลิตอุมการของชนชั้นปกครองซ้ำแล้วซ้ำเล่า

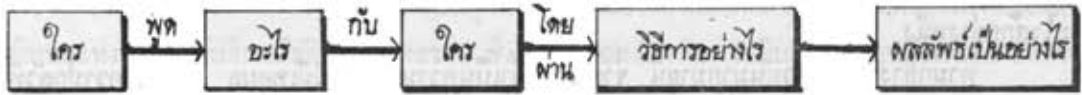
หลังจากกลุ่มปัญญาชนของชนชั้นปกครองได้ทำการผลิตอุมการที่ครอบงำออกมาแล้ว ก็ได้เผยแพร่กระจายไปตามสถาบันของสังคม ฉะนั้น สถาบันของสังคมต่าง ๆ เช่น ครอบครัว โรงเรียน จึงทำหน้าที่สองชั้น ชั้นแรกเป็นหน้าที่ที่เราเห็น ๆ กันอยู่ เช่น โรงเรียนก็สอนให้เราอ่านออกเขียนได้ แต่ชั้นที่สอง ก็ทำหน้าที่เป็นเครื่องมือทางอุมการปลูกฝังให้บุคคลยอมรับเอามาตรฐานทางศีลธรรม ระบบจิตสำนึก และระเบียบของสังคม การทั้งหมดคนเป็นไปเพื่อผลประโยชน์ของชนชั้นที่ได้เปรียบในสังคม

เป้าหมายของการศึกษาและวิธนำเสนอ

การวิเคราะห์ครั้งนี้มีเป้าหมายจะตอบคำถามใหญ่ ๆ 2 ประการคือ

- (1) เพราะเหตุใดจึงมีปรากฏการณ์ของความกลัวดำรงอยู่อย่างมากมายในสังคมไทย
- (2) ความกลัวนี้ได้รับการสร้าง (produce) และสร้างซ้ำอีก (reproduce) ได้อย่างไร

การวิเคราะห์นั้นจะใช้แบบวิธีของสังคมวิทยาสื่อสารคั้งนี้คือ

ซึ่งจะขยายให้ละเอียดขึ้นได้ดังนี้

ความสัมพันธ์ระหว่างทัศนคติและบุคลิกภาพของปัจเจกบุคคล กับค่านิยมของสังคม

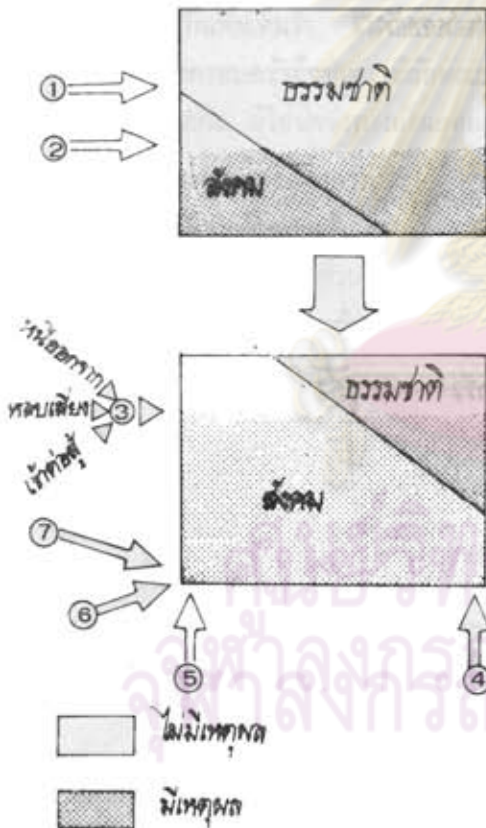
การวิเคราะห์ความกลัวในระดับครอบครัว

จากผลการวิจัยเรื่อง “ความกลัวของเด็กไทย” ที่ได้จากการสัมภาษณ์ เด็กชั้นประถมศึกษา 7 จำนวน 735 คน ในหมู่บ้านทางภาคกลาง เหนือ และอีสาน พบว่าเด็กมีความกลัวอย่างมากมายค่อสิ่งต่าง ๆ เกือบ 200 สิ่ง (แทบจะไม่มีเด็กคนไหนเลยที่บอกว่าไม่กลัวอะไรเลย) ซึ่งจำแนกได้เป็น กลัวสัตว์ กลัวสถานการณ์ที่น่ากลัว (เช่น คนแปลกหน้า กลัวแม่ตี) กลัวธรรมชาติ (เช่น พายุ) และกลัวสิ่ง-

ที่เหนือธรรมชาติ (เช่น กลัวผี) เกือบจะในทุกระดับ ทุกสถานที่ และทุกโอกาส ที่เด็กจะต้องมีความกลัวอะไรสักอย่างหนึ่ง

ท่ามกลางความกลัวอันมากมายนี้ จำแนกได้ว่าเป็นความกลัวที่ไม่มีเหตุผล มากกว่าความกลัวที่มีเหตุผล เช่นการกลัวสัตว์ สัตว์บางอย่างที่แทบจะไม่เคยเห็น เช่น เสือ หรือสัตว์ที่ไม่มีอันตราย เช่น นกเขา เด็กก็ยังมีกลัว ส่วนการกลัวผีนั้น จัดว่าเป็นความกลัวที่ไร้เหตุผล วิชาหลักวิทยาศาสตร์ เมื่อพิจารณาตามหลักเกณฑ์ของอายุ ความเข้มข้นของความกลัว และกาลละเทะแล้ว เราสรุปได้ว่า เด็กกลัวแต่สิ่งที่ไร้เหตุผล

เมื่อค้นคว้าไปหาต้นตอที่เป็นตัวกระตุ้นความกลัว ที่เป็นความกลัวที่ติดตัวมาตามธรรมชาติหรือเป็นสิ่งที่สังคมมาสร้างขึ้นภายหลัง เราก็พบว่า โดยส่วนใหญ่แล้ว พ่อแม่ ญาติพี่น้อง หรือผู้ใหญ่ในหมู่บ้านเป็นตัวสร้างความกลัวให้เกิดขึ้นในจิตใจเด็กโดยผ่านเทคนิคต่าง ๆ 7 ประการดังนี้คือ

- (1) พ่อแม่ไม่ได้สอนให้เด็กรู้จักแยกแยะว่าความกลัวอันไหนมีเหตุผล/ไร้เหตุผล
- (2) พ่อแม่ไม่ได้สอนว่าในโอกาสใด กาลละเทะใดบ้างที่อาจจะเกิดอันตรายนั้นได้
- (3) เมื่อเด็กกลัว และเข้ามาพึ่งพาพ่อแม่พ่อแม่จะแนะนำให้เด็กหลีกเลี่ยง หรือหนีออกจากความกลัวนั้นมากกว่าจะให้เข้าต่อสู้
- (4) พ่อแม่เป็นตัวถ่ายทอดความกลัว เช่นเล่าเรื่องผีให้เด็กฟัง
- (5) พ่อแม่เป็นต้นตอของความกลัวเสียเอง เช่นเด็กกลัวแม่ตี
- (6) เด็กเลียนแบบความกลัวมาจากผู้ใหญ่ เช่นเด็กเห็นผู้ใหญ่กลัวเสือ ก็จะกลัวตาม ทั้ง ๆ ที่ไม่เคยเห็น
- (7) เป็นไปตามกฎเกณฑ์ของความกลัวว่า "เมื่อเริ่มค้นคว้าความกลัวเสียแล้ว ก็ยังกลัวมากขึ้นเป็นลำดับ"

ฉะนั้น ในกรณีความกลัวของเด็กไทยจึงสนับสนุนทฤษฎีของฟรอมม์ และโรธ เกี่ยวกับอิทธิพลของสังคมตั้งได้กล่าวมาข้างต้น เป็นที่น่าสังเกตว่า ในระยะเริ่มแรกของชีวิตนั้น ต้นตอที่เด็กกลัวมักจะเป็นรูปธรรมจับต้องได้ เช่นกลัวแม่ตี ในช่วงชีวิตนี้ หลักการเกี่ยวกับความกลัวอาจจะอธิบายได้ด้วยทฤษฎี

การวางเงื่อนไขได้มาก แต่ทว่าเมื่อคนโตเป็นผู้ใหญ่ ไม้เรียวของแม่ได้กลายเป็นไม้เรียวในใจเสียแล้ว
 คันเหวี่ยงความกลัวก็จะมีลักษณะนามธรรม ซึ่งคงจะสอดคล้องกับการอธิบายของทฤษฎีจิตวิเคราะห์มากกว่า

ข้อสังเกตเกี่ยวกับความกลัวของเด็ก

(1) เกี่ยวกับความกลัวสัตว์ ซึ่งทฤษฎีจิตวิทยาพัฒนาการกล่าวไว้ว่า เป็นอารมณ์ผสมกันระหว่าง
 ความกลัวกับความอยากหรืออยากเห็น แต่เมื่อปรากฏผลลัพท์ว่า เด็กมีความกลัวสัตว์อย่างมาก ก็สามารถ
 วิเคราะห์ได้ว่า ความอยากหรืออยากเห็นถูกบีบคั้นทำลายให้น้อยลง บุคคลที่เติบโตขึ้นมาในสังคมโดยมีความ
 อยากหรืออยากเห็นเพียงน้อยนิด คงจะง่ายต่อการปกครอง

(2) วิธีการที่ผู้ใหญ่สอนให้เด็กจัดการกับความกลัว คือการหลีกเลี่ยง (เช่น ถ้ากลัวผี ก็อย่าออก
 จากบ้านไปเล่นตอนกลางคืน วิธีการเช่นนี้เป็นวัฏจักรชั่วร้าย เพราะยิ่งเด็กขาดประสบการณ์ที่จัดการกับ
 ความกลัว ก็ยิ่งขาดภาพสิ่งที่น่ากลัวมากยิ่งขึ้นทุกที

(3) พ่อแม่เองก็พอใจกับความกลัวของเด็ก เนื่องจากมีค่านิยมในการอบรมเลี้ยงดูว่า อยากให้
 ลูกเป็นคนว่านอนสอนง่าย เด็กที่ซุกซนก็คือ เด็กประเภทว่านอนสอนง่ายนั่นเอง ถ้าตามค่อไปก็คือ ถ้า
 นิยมแบบนั้นมาจากไหน และค่านิยมนี้มีความสัมพันธ์กับค่านิยมอื่น ๆ อุดมการณ์อื่น ๆ อย่างไร

(4) ในกรณีที่เด็กกลัวสัตว์บางชนิด เช่น เสือ สืบเนื่องมาจากประวัติของหมู่บ้าน เนื่องจาก
 หัวหน้าหมู่บ้านมาเลือกเขตที่มีเสือชุกชุม จากประวัติกันนี้ทั้งค่านที่นำกลัวของสัตว์ร้าย และค่านที่แสดง
 ความกล้าหาญของมนุษย์ แต่สิ่งที่ตกทอดมาถึงเด็กนั้นเพียงค่านเดียว ก็ค่านความกลัว

การวิเคราะห์ความกลัวระดับสังคม

จากปรากฏการณ์ที่เห็นอยู่ในปัจจุบัน หากเราวิเคราะห์หารากเหง้านี้ เท่าที่เราสามารถจะค้นหา
 หลักฐานการสร้างความกลัวที่เป็นระบบได้ในสังคมไทย ก็คือ จากวรรณกรรมเรื่อง ไตรภูมิพระร่วง ที่
 เขียนขึ้นในสมัยสุโขทัย โดยพระยาสิทธิ

เอกสารเรื่องนี้ เป็นผลงานของกลุ่มปัญญาชนของชนชั้นปกครองในยุคนั้น (เท่าที่บันทึกชื่อไว้
 มี 6 ท่าน) เป็นผู้ทรงคุณวุฒิทั้งทางโลกและทางธรรม โดยใช้เอกสารอ้างอิงอย่างน้อย 30 เล่ม และได้นำ
 เสนอออกมาอย่างเป็นระบบระเบียบ

หากเราแบ่งประเภทเนื้อหาของไตรภูมิพระร่วง ตามเกณฑ์ของการแบ่งสาขาวิชาการ จะแบ่งได้
 3 ประเภท คือ

- (1) วิทยาศาสตร์ธรรมชาติ ตัวอย่างเช่น กำเนิดของมนุษย์ ภูมิศาสตร์ทวีป
- (2) วิทยาศาสตร์สังคม ตัวอย่างเช่น การกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างกษัตริย์กับประชาชน
- (3) มนุษยศาสตร์ ตัวอย่างเช่น กฎเกณฑ์ทางศีลธรรมต่าง ๆ

ตามหลักการวิเคราะห์ของมาร์กซ์ หลังจากที่ได้สร้างรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่ไม่เท่าเทียมกันแล้ว ชนชั้นที่ได้เปรียบจะต้องควบคุมความคิด และจิตสำนึกของประชาชนให้ยอมรับว่าความสัมพันธ์เช่นนั้น เป็นสิ่งที่ถูกต้องแล้ว ด้วยเหตุนี้ สถาบันทางอุดมการ ระบบความเชื่อ ระบบค่านิยม ซึ่งถูกสร้างขึ้น และถ่ายทอดมายังปัจเจกบุคคลด้วยกลไกต่าง ๆ

เมื่อเราใช้หลักการนี้มาวิเคราะห์เนื้อหาในไตรภูมิพระร่วง เราจะพบอุดมการหลัก ๆ ที่ทำหน้าที่เป็นเสาหลักระบบการผลิต ในยุคสุโขทัยยุคนั้น ดังนี้คือ

(1) ความเชื่อที่ว่า มนุษย์เราไม่เท่าเทียมกันโดยกำเนิด กฎเกณฑ์ที่ควบคุมคือ “กฎแห่งกรรม” ซึ่งทำหน้าที่ได้ถึงสองชั้น คือ ตอบคำถามได้ว่า เหตุใดในชาตินี้ คนเราจึงมีฐานะความเป็นอยู่ไม่เท่าเทียมกัน คำตอบนี้ช่วยลดความตึงเครียดในจิตใจของบุคคล และลดความขัดแย้งในสังคม (คือการอธิบายชาติก่อน/ชาตินี้) นอกจากนี้ยังควบคุมการกระทำในปัจจุบัน เพื่อหวังผลในชาติหน้า (คือการอธิบายเรื่องชาตินี้/ชาติหน้า) เป็นการจุกความหวัง (แบบเพื่อน) เพื่อหล่อเลี้ยงชีวิตอันทุกข์ยากในปัจจุบัน

(2) ปรัชญาการเมืองเรื่องกษัตริย์คือเทพเจ้า ในส่วนนี้ได้มีการกำหนดรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างกษัตริย์กับประชาชนไว้ในทุกด้าน เช่น ด้านเศรษฐกิจ ก็ต้องยอมมอบผลผลิตส่วนเกินให้แก่กษัตริย์ ด้านอภิสิทธิ์ในสังคม และด้านอำนาจในสังคม เป็นต้น¹⁰

มาร์กซ์ได้ตั้งข้อสังเกตว่า ในรัฐศักดินาแบบทหาร คุณลักษณะที่สำคัญ ๆ (เมื่อเทียบกับคุณลักษณะอื่น ๆ) ก็คือ การสร้างอุดมการแห่งความซื่อสัตย์ และความจงรักภักดี ให้เกิดขึ้นในระบบจิตสำนึกของประชาชน¹¹ ลักษณะของสังคมสุโขทัยก็เป็นเช่นนั้น

วิธีการถ่ายทอด หลังจากที่ถูกกลุ่มปัญญาชนของชนชั้นปกครอง ได้ศึกษาวิจัยวิเคราะห์ค้นพบแล้วว่า อุดมการอะไรบ้างเป็นอุดมการหลักที่ต้องการ ปัญหาในชั้นปฏิบัติการก็คือ

(1) จะทำอย่างไรให้อุดมการหลักของสังคม แปรรูปไปเป็นระบบคิดของปัจเจกบุคคล

(2) จะทำอย่างไรให้ระบบคิดนั้นตรึงอยู่ต่อไปนานเท่านาน

ปฏิบัติการนี้ดำเนินโดย 2 ยุทธวิธี คือ

ยุทธวิธีที่ (1) โดยการควบคุมทางกำลัง (ทางกาย) ทั้งนี้ สถาบันทหาร ตำรวจ กฎหมาย คุกตะราง จะถูกสร้างขึ้นมา

ยุทธวิธีที่ (2) ถึงแม้การควบคุมทางกำลังจะทำการประสบผลสำเร็จในชั่วระยะหนึ่ง แต่ปัญญาชนของชนชั้นปกครองก็สรุปบทเรียนจากประวัติศาสตร์ที่ผ่านมาว่า เมื่อความขัดแย้งทางเศรษฐกิจและสภาพเป็นจริงในสังคมสะสมมากจนถึงระดับหนึ่ง การใช้กำลังก็หมดประสิทธิภาพ หรือหากจะมีอยู่ก็มีประสิทธิภาพแค่น้อย ทั้งนี้ ยุทธวิธีในการควบคุมระบบจิตสำนึกจึงได้รับการถกเถียงประคิษฐ์ขึ้นมาถึงเช่นตัวอย่างของทฤษฎีชาติก่อน/ชาตินี้ และทฤษฎีชาติ

น/ชาติหน้า ที่กล่าวมาข้างต้น ยุทธวิธีที่สองนี้ จะได้รับการปฏิบัติอย่างมีประสิทธิภาพ จะต้องมีส่วนเชิงคติ 2 ประการ คือ

(1) **มีวิธีการที่ดี (methodology)** เช่น มีเทคนิค ลูกเล่นในการชักชวนครอบงำที่น่าเชื่อถือ (ทางเหตุผล) และน่าประทับใจ (ทางอารมณ์)

(2) **มีตัวบุคคลที่ดี** ลักษณะบุคคลที่ระบบควบคุมจิตสำนึกจะทำงานได้ดี คือ บุคคลมีบุคลิกภาพที่ยอมจำนน หัวอ่อน ไม่กล้าวิพากษ์วิจารณ์ ยอมเข้ากับระบบ (conformist)

เงื่อนไขทั้งสองนี้จะช่วยเสริมซึ่งกันและกัน ถ้ามีวิธีการครอบงำที่ดี ก็จะได้ตัวบุคคลที่มีลักษณะยอมจำนน ยิ่งบุคคลที่ความศรัทธายอมจำนน วิธีการครอบงำก็ยิ่งทำได้ง่าย สะดวก และมีประสิทธิภาพ

ก่อนที่จะนำหลักดังกล่าวไปวิเคราะห์ ไตรภูมิพระร่วง จะขอเสนอขั้นตอนของความกลัว เรื่องลำดับจากน้อยไปหามากดังนี้

ขั้นที่ (1) กลัวตั้งแต่ระดับความคิด เช่น ไม่กลัวที่จะตั้งคำถามกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมว่า เหตุใด คนทำงานหนักจึงไม่มีกิน ส่วนคนไม่เคยทำอะไรเลยจึงมีเหลือกิน

ขั้นที่ (2) ในบางกรณี อาจจะมีบางคนที่กลัวพอที่จะตั้งคำถามว่าทำไม แต่ยังไม่กล้าที่จะไม่ใช้คำตอบที่สังคมกำหนดมาให้ เช่น กลัวถามว่าทำไมมีคนรวยคนจน แต่ก็เชื่อคำตอบสำเร็จรูปจากสังคมว่า เพราะบุญวาสนา

ขั้นที่ (3) คนบางคนมีความกล้าหาญพอที่จะตั้งคำถาม และปฏิเสธคำตอบที่สังคมจัดหาไว้ให้ ด้วยการค้นหาคำตอบด้วยตัวเอง เช่น กล้าหาคำตอบด้วยการค้นคว้าของตัวเองว่า คนเรายากจนเพราะถูกขูดรีด แต่แม้จะปฏิเสธในระดับความคิด ก็ยังกล้าที่จะปฏิเสธในระดับการลงมือกระทำ และหากบุคคลใดสามารถพัฒนาความกล้าหาญให้มากขึ้น ขจัดความกลัวให้น้อยลงจนข้ามเส้นพรมแดนจากขั้นที่ 3 นี้พ้นไป กลายเป็นคนที่ปฏิเสธทั้งความคิดและการกระทำ เมื่อนั้นเราก็ก้าวพ้นจากเส้นเขตแดนของ “คนขี้กลัว” ไปสู่ “คนกล้าหาญ”

มองจากฝ่ายของพวกที่ต้องการสร้างความกลัวให้เกิดขึ้นในหมู่ประชาชน ย่อมหวังผลเอาไว้มากที่สุด คือตั้งแต่ขั้นที่หนึ่ง และพยายามหามาตรการมาสะกดกั้นมิให้คนพัฒนาขึ้นมาด้วยการสลัดความกลัวออกไปตั้งแต่ระดับความคิด (ตั้งคำถาม/ตอบคำถาม) จนถึงระดับการกระทำ (ตั้งแต่ชั่วครั้งชั่วครา จนถึงระดับยึดหลักจนวินาทีสุดท้าย)

การศึกษาเทคนิคในการชักชวน (persuasion) ที่ปรากฏอยู่ในไตรภูมิพระร่วง

(1) **ความน่าเชื่อถือ (credibility)** ความน่าเชื่อถือเป็นปัจจัยที่สำคัญในการจูงใจ เราสามารถสรุปได้ว่า จากสายตาของประชาชนสุโขทัยในยุคนั้นแล้ว ไตรภูมิพระร่วงมีความน่าเชื่อถือสูง เพราะ

(ก) **ค่านิยมที่ดี (producers)** : กลุ่มปัญญาชนผู้เขียนล้วนแล้วแต่เป็นนักปราชญ์ราชบัณฑิตผู้ทรงความรู้ และเฉลียวฉลาด ปัจจัยนี้ช่วยให้ผลงานที่น่าเชื่อถือยิ่งขึ้น

(๑) **ด้านการเผยแพร่ (distribution) :** เริ่มต้นจากตัวพระยาสิทธิทำการโปรดเกล้าฯ ด้วยตนเอง และต่อจากนั้นก็เป็นที่พระภิกษุสงฆ์ บุคคลเหล่านี้ได้รับความไว้วางใจอยู่แล้วในวงสังฆม

(2) **ความน่าประทับใจ (impression)** ข่าวสารที่มีประสิทธิภาพ นอกจากจะมีความน่าเชื่อถืออันเป็นเรื่องทางเหตุผลแล้ว หากมีความน่าประทับใจอันเป็นเรื่องทางอารมณ์ความรู้สึกด้วย ก็จะทำให้พอลึกยิ่งขึ้น ความน่าประทับใจของไตรภูมิพระร่วง เกิดจาก

(ก) เนื้อหาที่แปลกใหม่ เช่น ความรู้เรื่องทวีปต่าง ๆ

(ข) เนื้อหาที่เกี่ยวกับเรื่องเพศ อันเป็นเรื่องที่อยู่ในความสนใจของมนุษย์

(ค) การใช้วิธีการเปรียบเทียบ และการสร้างภาพพจน์ให้เกิดความเข้าใจ เช่น การเปรียบเทียบขนาดของเซลล์เกิดใหม่

(3) **การนำเสนอเนื้อหาที่มีความน่าเชื่อถือ** มากร่วมปะปนไปกับเนื้อหาอื่น ๆ เช่น เนื้อหาทางด้านวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ เป็นสิ่งที่ชาวบ้านยอมรับ เนื้อหาส่วนนี้จะเหนี่ยวนำให้เกิดความเชื่อถือคล้อยตาม เนื้อหาทางด้านวิทยาศาสตร์สังคม (เช่น ยอมรับการกำหนดรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างกษัตริย์กับประชาชน) และด้านศีลธรรมของสังคม อันเป็นเนื้อหาส่วนที่สอดคล้องกับอุดมการณ์ของชนชั้นปกครองอยู่ใน

(4) **นำเสนอเนื้อหาที่ตอบสนองความต้องการบางส่วนของประชาชน** ตัวอย่างเช่น ประชาชนที่ทุกข์ยากในชาตินี้ ย่อมต้องการหลุดพ้นจากสภาพที่เป็นอยู่ไปสู่สิ่งที่ดีกว่า ไตรภูมิพระร่วงได้พรรณนาว่า สังคมแบบพระศรีอาริย์นั้นมีอยู่ (END) รวมทั้งได้บอกหนทาง และวิธีการไปสู่อีกด้วย (MEANS) ซึ่งแน่นอนว่า หนทางและวิธีการไปสู่ นั้น กลุ่มชนชั้นปกครองเป็นผู้กำหนดให้และเป็นไปมาตรการที่สร้างขึ้นโดยเป็นไปเพื่อผลประโยชน์ของชนชั้นพวกเขา

(5) **การใช้กระบวนการกระตุ้นความกลัว** ไตรภูมิพระร่วงได้เปิดฉากพรรณนาความน่ากลัวของนรกภูมิ ที่มีรายละเอียดขบย่อยจนสร้างจินตนาการได้ นอกจากนั้นยังได้วางกฎเกณฑ์ของสังคมเอาไว้ (ซึ่งทำหน้าที่เหมือนระบบกฎหมายในปัจจุบัน) กฎใด ๆ จะศักดิ์สิทธิ์ได้ จะต้องมิบทลงโทษ ซึ่งได้มีการพรรณนาบทลงโทษเอาไว้ อย่างน่าหวาดกลัว

ที่น่าสังเกตก็คือ บทลงโทษนั้น มักเป็นสัญลักษณ์ และมาตรฐานทางศีลธรรม มากกว่าการลงโทษทางกายโดยตรง ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากสภาพที่อ่อนแอของ อำนาจอธิปไตยการปราบปราม และสภาพที่เสียเปรียบด้านความเข้มแข็งทางทหาร เมื่อเทียบกับทางอยุธยาแล้ว พระยาสิทธิจึงต้องสร้างภาพพจน์ของตนเองให้เป็น "ธรรมราชา" (หมายถึงกษัตริย์ผู้ทรงธรรม ซึ่งยิ่งใหญ่กว่ากษัตริย์ที่เก่งกาจทางด้านสังคัม และการใช้อาวุธ) เพื่อให้สอดคล้องกับภาพพจน์นี้ กฎเกณฑ์ในการลงโทษก็ต้องเป็นประเภท "ไม่เรียวในใจ"

แต่เนื่องจากบทลงโทษที่เป็น "ไม่เรียวในใจ" นี้ จะไม่มีประสิทธิภาพมากนัก หากจะนำมาใช้หลังจากเมื่อคนได้ลงมือกระทำความผิดไปแล้ว เพราะเป็นหลักเกณฑ์ที่นามธรรมจับต้องไม่ได้ ไม่เห็นผล

ทันที (เช่น ชูว่าจะตกนรก) ฉะนั้นจึงไม่มีผลให้ผู้กระทำผิดเข็ดหลาบได้ ทางที่ค้ำจึงต้องหันไปใช้มาตรการในการเน้นป้องกันไม่ให้คนกลัวลงมือกระทำผิด แทนมาตรการปราบปราม ด้วยเหตุนี้กระบวนการสร้างความกลัว สร้างการข่มขู่ให้คนกลัวทำความผิด จึงได้รับการเน้น และเริ่มกระทำเสียตั้งแต่ต้นมือคือเริ่มตั้งแต่ชีวิตวัยเยาว์ของคุณคน และกระทำต่อเนื่องมาเป็นลำดับอย่างสม่ำเสมอ จากนั้นเราจะศึกษาวิธีการขู่ที่แม่ไทยใช้กับลูก (จากงานวิจัยเรื่องความกลัวของเด็กไทย) กับที่ปรากฏอยู่ในไตรภูมิพระร่วง ว่ามีความคล้ายคลึงหรือแตกต่างกันอย่างไร

การเปรียบเทียบกระบวนการข่มขู่

การขู่เป็นวิธีการที่มีประสิทธิภาพในการสร้างความกลัว การขู่เน้นเป็นไปตามหลักของการให้รางวัล และการลงโทษ หากเด็กทำตามที่พ่อแม่ต้องการ ก็จะได้รับรางวัล (ซึ่งอาจจะเป็นสิ่งของ คำชมเชย หรืออื่น ๆ) แต่หากฝ่าฝืนกฎกระทำผิด ก็จะได้รับบทลงโทษ ด้วยวิธีการเช่นนี้ นานวันเข้าพฤติกรรมของคนก็จะถูกชักจูงให้เป็นไปตามกฎที่ตั้งเอาไว้ กฎการให้รางวัลและลงโทษนี้ จะถูกใช้อยู่ตลอดชีวิตของคน ไม่ว่าจะในฐานะลูก นักเรียน หรือประชาชนของรัฐ นอกจากนี้จะมีการเปลี่ยนแปลงสิ่งที่จะมาเป็นรางวัล และการลงโทษตามขั้นตอนชีวิตของคนคนนั้น

ยิ่งเด็กถูกข่มขู่มาก เด็กก็จะยังมีความกลัวมาก ยิ่งเด็กมีความกลัวมาก โอกาสที่พ่อแม่จะชักจูงให้เด็กเป็นคนหัวอ่อนว่านอนสอนง่ายก็จะยิ่งมีมากยิ่งขึ้น จากลูกที่ว่านอนสอนง่าย ก็จะถูกส่งต่อไปยังโรงเรียน เพื่อเป็นนักเรียนที่อยู่ในไอวาท และเชื่อฟัง และกลายเป็นประชาชนที่เชื่อสำหรับรัฐ นี่เป็นเหตุผลว่า ทำไมเราจึงพบปรากฏการณ์ของความกลัวดำรงอยู่ในทุกสถาบันย่อยของสังคม โดยเฉพาะการเน้นเรื่องความกลัวต่อผู้มีอำนาจ (authority) และเคารพเชื่อฟังกฎเกณฑ์ของสังคม

หากเด็กกลัวแม่จะตีอย่างมากรั้งแต่เล็ก ๆ กลัวครูจะดุเมื่อไปโรงเรียน เมื่อโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่ เขาก็อาจจะยอม “ส่งส่วยผลผลิตส่วนเกิน หรือมูลค่าส่วนเกิน” ที่กำหนดเอาไว้ใน ไตรภูมิพระร่วง เช่นในสมัยก่อน หรือยอมรับค่าจ้างขั้นต่ำที่ไม่เป็นธรรม ยอมเสียค่าเช่าแบบแบ่งกึ่ง อย่างเช่นในปัจจุบัน แต่โดยก็

คงได้กล่าวมาแล้วแล้ว ตั้งแต่ต้นว่า กระบวนการข่มขู่ที่แม่ใช้กับเด็กนั้น มักจะเป็นเรื่องรูปธรรมจับต้องได้ เช่น ชูให้กลัวสัตว์ร้าย แม่แค่การลงโทษ ก็ยังมีการลงโทษทางกายอย่างจริงจัง เพื่อสร้าง “ความกลัวที่ชัดแจ้ง” ให้กับบทลงโทษ แต่เมื่อบุคคลเติบโตขึ้น การข่มขู่ก็จะกลายเป็นเรื่องนามธรรมมากขึ้น เช่น ไม่กล้าทำอะไร เพราะ ไม่เคยมีใครทำมาก่อน และการลงโทษก็มักเป็นเรื่องของมโนธรรมในจิตใจมากกว่า เช่น หากทำผิดก็รู้สึกเสียใจ และสำนึกผิด หรือถูกตำหนิก็อับอาย การข่มขู่จะมีลักษณะอย่างไร ย่อมขึ้นอยู่กับคุณสมบัติของผู้ถูกขู่เป็นสิ่งสำคัญ แต่แนวโน้มที่กล่าวมานี้ ก็เป็นแนวโน้มโดยทั่วไปของทุกสังคม

ทฤษฎีที่อยู่เบื้องหลังการชู้ก็คือ ทฤษฎีของการลงโทษ และการให้รางวัล เนื้อหาหลักของทฤษฎีนี้ก็ คือ เมื่อบุคคลลงมือกระทำพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งลงไปแล้ว เขาย่อมได้รับผลตอบแทนจากการกระทำนั้น หากผลลัพธ์นั้นก่อให้เกิดความพอใจ บุคคลมีแนวโน้มจะกระทำพฤติกรรมนั้นซ้ำอีก ในทางตรงกันข้าม หากผลการกระทำนั้น ก่อให้เกิดความไม่พอใจ บุคคลย่อมหลีกเลี่ยงหรือหยุดกระทำพฤติกรรมนั้นในครั้งต่อไป ในกรณีแรกนั้นเราเรียกผลลัพธ์นั้นว่า “รางวัล” และในกรณีหลังเรียกว่า “การลงโทษ” สิ่งที่เป็นรางวัล และการลงโทษนี้อาจจะเป็นได้ทั้งสิ่งของ ค่าชมเชย ก็ อาจจะเป็นทั้งวัตถุ จิตใจ หรือสังคม ดังได้กล่าวมาแล้ว

จากหลักการของการให้รางวัล และการลงโทษนี้เองที่เราจะสามารถนำมาอธิบายได้ว่า บิการาคา ครู เจ้าหน้าที่ของรัฐ ได้ใช้การลงโทษ และการให้รางวัล เป็นเครื่องมือในการชักจูงพฤติกรรมของบุตร นักเรียน และประชาชน ให้เป็นไปตามความต้องการของคน

ตัวอย่างเช่นในกรณีของเด็ก เมื่อเด็กไปปะทะกับสิ่ง ๆ หนึ่ง ที่ทำให้เกิดความกลัว ความรู้สึกกลัวเป็นอารมณ์อันไม่พึงปรารถนา ซึ่งเราจะพิจารณาได้ว่า เป็นการลงโทษสำหรับเด็ก เด็กจึงอยากหลีกเลี่ยงจากอารมณ์นั้น ในกรณี พ่อแม่ได้ตั้งเงื่อนไขไว้ว่า ถ้าเด็กไม่ออกไปนอกบ้านตอนกลางคืน (เงื่อนไข A) ผีก็จะไม่มาหลอก (จะได้รางวัล คือความมั่นใจว่าผีจะไม่มาหลอก) แต่ถ้าเด็กก็ออกไปเที่ยวตอนกลางคืน (เงื่อนไข B) ผีก็จะมาหลอก (เป็นการลงโทษเพราะทำให้เกิดอารมณ์กลัว อันไม่พึงปรารถนา) จากการเสนอเงื่อนไข A และ B พร้อมทั้งบอกผลลัพธ์ของรางวัล และการลงโทษที่จะตามมา (โปรดสังเกตว่าผลลัพธ์ที่จะตามมาเป็นการกำหนดเขาเองโดยฝ่ายพ่อแม่ ครู และเจ้าหน้าที่รัฐ ซึ่งไม่จำเป็นต้องสอดคล้องกับความจริง ผู้มีอำนาจในการเสนอเงื่อนไข และผลลัพธ์ที่ตามมา จะปลุกฝังเด็กในรูปของการชู้ หรือการทำนาย) พ่อแม่ก็จะควบคุมทิศทางพฤติกรรมของเด็กได้ เราเรียกว่า “ความคิดพฤติกรรม”

จากหลักการเดียวกันนี้ หากนำมาอธิบายเนื้อหาของ ไตรภูมิพระร่วง ก็จะพบกฎเกณฑ์เดียวกัน หากประชาชนเชื่อฟังเคารพต่อกฎเกณฑ์ ที่พระมหากษัตริย์ไทยได้กำหนดขึ้นมาแล้ว ก็จะได้รับรางวัล (เช่น คายแล้ว จะได้ไปเกิดในสวรรค์) หากฝ่าฝืนไม่เชื่อฟัง ก็จะต้องได้รับโทษทัณฑ์ต่าง ๆ ที่ยกมาพรรณนาอย่างมากมาย

เป็นที่น่าสังเกตว่า เมื่อแรกเริ่มปฏิบัติการให้รางวัล และลงโทษนั้น เมื่อชีวิตวัยเด็ก เด็กยังไม่คุ้นเคยกับรางวัล และการลงโทษที่เป็นนามธรรม เช่นการข่มขู่ ดังนั้นจึงต้องมีการกระทำที่เป็นจริง เป็นรูปธรรม การลงมือคืออย่างจริง ๆ จัง ๆ จึงยังจำเป็นต้องอยู่ เพื่อให้เด็กเรียนรู้กฎเกณฑ์ที่จะต้อง “ก้มหัวเชื่อฟัง” ผู้มีอำนาจ (Authority) แต่เมื่อชีวิตของบุคคลได้ผ่านขั้นตอนต่าง ๆ ของสังคม จนคุ้นเคยกับการเชื่อฟังกฎเกณฑ์ และผู้มีอำนาจแล้ว ถ้าฟังเพียงการข่มขู่อย่างเดียว ก็มีประสิทธิภาพพอเพียง ยกเว้นในกรณีที่ความเชื่อฟังนั้น เริ่มจะสั่นคลอน เราจึงจะได้เห็นการหันมาใช้มามาตรการการลงโทษอย่างรุนแรง

ทางกายอีกครั้งหนึ่ง หากนำหลักการไปวิเคราะห์เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์ไทย เราก็จะพบหลักการดังนี้คือ การใช้ความรุนแรงนั้นจะเกิดขึ้นในช่วงที่เกิดวิกฤตการณ์ของการครอบงำทางความคิดเสมอ

ข้อสังเกตบางประการเกี่ยวกับการสร้างความกลัว

1) ความแตกต่างระหว่างการกระตุ้นให้เกิดความกลัว ในระบอบครอบครัว กับที่ปรากฏอยู่ในไตรภูมิพระร่วงคือ การสร้างความกลัวในครอบครัวนั้น มีลักษณะโดยตรง (direct) คือเด็ก ๆ จะกลัวพ่อแม่มโดยตรง แต่ในไตรภูมิพระร่วงนั้น จะไม่ปรากฏการข่มขู่ให้ประชาชนกลัวตัวพระมหากษัตริย์โดยตรง แต่จะเป็นการสร้างเงื่อนไข และทำนายผลลัพท์มากกว่า ซึ่งถือได้ว่าเป็นลักษณะทางอ้อม (indirect) วิธีการสร้างความกลัวโดยทางอ้อมนี้ เป็นการบีบบังโหมหน้าของผู้ข่มขู่ไว้ได้อย่างดี

2) การสร้างจินตนาการ (imagination) ทำให้เกิดการขยายปริมาณความกลัวได้อย่างไม่มีที่สิ้นสุด แต่หลักของการสร้างจินตภาพนั้นจะต้องมีพื้นฐานมาจากสภาพความเป็นจริงอยู่บ้างจึงจะมีลักษณะน่าเชื่อถือ ดังที่ Ernest Mandel¹² ได้กล่าวสรุปไว้ว่า การสร้างภาพพรทหรือสวรรค์นั้น ก็คือภาพจำลองของประชาชนผู้ทุกข์ยาก และชนชั้นที่มั่งมีที่สุดในโลกนั่นเอง เพียงแต่ได้แต่งเสริมเติมสีสันเข้าไปให้เป็นจริงบ้างเท่านั้นเอง

การพิจารณาความกลัวในแง่เป็นเครื่องมือต่อสู้ทางชนชั้น

เมื่อสังคมสุขุขทัยเป็นสังคมที่มีชนชั้น ก็จำเป็นต้องมีการต่อสู้ทางชนชั้นติดตามมาในการต่อสู้ชนชั้นปกครองได้สร้างเครื่องมือทางอุดมการณ์ขึ้นมาอย่างเป็นระบบระเบียบชั้นหนึ่ง คือวรรณกรรมเรื่องไตรภูมิพระร่วง เจตนารมณ์ของการสร้างวรรณกรรมเรื่องนี้ก็เพื่อเป็นเกราะชั้นที่สองในการควบคุมความคิดของคนในสังคมไทยอมรวิบ และเห็นคติเห็นงาม ลงรูปแบบความสัมพันธ์ที่ดำรงอยู่จริงในขณะนั้น

อัลธูแซร์¹³ กล่าวถึงเป้าหมายสูงสุดของขบวนการผลิตซ้ำ (reproduction) ที่ปรากฏอยู่ตามสถาบันย่อย ๆ ในสังคมว่า คือ การปลูกฝังอบรมให้สมาชิกของสังคมยอมรับอุดมการณ์หลักของสังคม (dominant ideology) การสร้างความกลัวจึงเป็นมาตรการที่จะกำประกันผลสำเร็จอันนี้ และลักษณะพิเศษของการสร้างความกลัว ในสมัยของพระยาโลไท ก็คือเป็นการสร้างความกลัวจากการครอบงำ มิใช่การควบคุมด้วยอำนาจทางกาย ชนชั้นปกครองในสมัยสุโขทัยกระทำกรณนี้ได้สำเร็จ เนื่องจากสามารถควบคุมได้ทั้งปัจจัยการผลิตทางวัตถุ และปัจจัยการผลิตทางความคิดได้ด้วย ดังนั้นจึงสามารถเข้าควบคุมอำนาจหลัก 3 ประการของสังคมระบบกษัตริย์ คืออำนาจของกษัตริย์ อำนาจของศาสนา และอำนาจของชุมชน (ครอบครัว) ได้อย่างน้อย 2 อำนาจ คืออำนาจกษัตริย์ และอำนาจของศาสนา ฉะนั้น อภิสัทร์ของชนชั้น

ปกครองในสมัยสุโขทัยจึงเป็นทั้งผู้มีสิทธิจะกำหนดว่า ภาพของสังคมไทยในขณะนั้นควรจะเป็นอย่างไร และมีอิทธิพลในการแพร่กระจายอุดมการณ์ให้ครอบคลุมไปทั่วทั้งสังคม อิทธิพลทั้งสองประการนี้ ทำให้อุดมการณ์หลักที่โดยเบื้องหลังแล้ว รับผิดชอบผลประโยชน์ของชนชั้นปกครอง (class ideology) จึงได้เปลี่ยนคุณสมบัติไปเป็นอุดมการณ์ของสังคม (social ideology) ซึ่งหมายความว่า แม้แต่กลุ่มชนชั้นที่เสียเปรียบจากอุดมการณ์นั้น ก็ยังยอมรับอุดมการณ์นั้นมาเป็นอุดมการณ์ของตน

ทำไมจึงต้องเริ่มต้นสร้างความคิดตั้งแต่ระดับครอบครัว

จากทฤษฎีพัฒนาการทางอารมณ์ได้กล่าวไว้ว่า เด็กเล็กมีความกลัว เนื่องจากสภาพที่ช่วยตัวเองไม่ได้ เช่น เวลาหิว ไม่สามารถจะหาอาหารมากินเองได้ สภาพที่ช่วยตัวเองไม่ได้ ทำให้เด็กพยายามแสวงหาความมั่นใจ (security) กระบวนการที่เด็กจะใช้ หากเป็นไปตามธรรมชาติ ก็คือ การสำรวจ (survey) และการทำความเข้าใจกับสิ่งแวดล้อมรอบตัว หรือกลไกทางจิตวิทยาสังคม คือการหันเป้าหมายที่พึงพอใจ เช่น พ่อแม่ หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การที่บุคคลแต่ละคนจะเลือกใช้มาตรการใดนั้นขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมของสังคมว่า ใ้บังคับกันมาตรการไหน และได้ส่งเสริมให้บุคคลเลือกใช้มาตรการไหน

แน่นอนว่าโครงสร้างของสังคมไทยที่มีชนชั้น ย่อมจะมีมาตรการที่บังคับการสำรวจและการทำความเข้าใจกับความเป็นจริง (เพราะกลัวจะไปพบความจริง เรื่องจริง และของจริงเข้า) และส่งเสริมให้บุคคลยึดติดกับคำอธิบายที่เตรียมเอาไว้แล้วในสังคม ดังปรากฏในวิธีการสอนของแม่เมื่อเด็กพบกับความกลัว แม่จะสอนเด็กให้หลีกเลี่ยง หรือหนีมากกว่าจะเข้าต่อสู้กับความกลัว ฉะนั้นจากแต่เดิม กลไกในการลดความกลัวที่มี 2 หนทางคือ กลไกตามธรรมชาติ และกลไกทางสังคม ก็จะลดให้เหลือเพียงทางเลือกทางเดียว คือการพึ่งพากลไกทางสังคม ในการขจัดความกลัว

อนึ่ง การเริ่มต้น “ฉายโอกาส” สร้างความกลัวตั้งแต่เด็กยังเล็ก ๆ อย่างนั้น จะได้ผลดี เพราะลักษณะที่ช่วยตัวเองไม่ได้ของเด็ก ย่อมจะทำให้ขอการพึ่งพาของเด็กมีสูง อำนาจต่อรองของเด็กมีน้อย และแรงต่อต้านจากเด็กก็จะมีน้อยไปด้วย จากนั้นสิ่งที่พึ่งพาอาศัยผู้ใหญ่เมื่อวัยเด็ก สังคมกลีบกลายมาเป็นบุคลิกภาพที่หวั่นอ่อน เมื่อเติบโตขึ้น บุคลิกภาพเช่นนี้ไม่เชื่อต่อการค้นคว้าแสวงหา และยอมรับข้อค้นพบคำอธิบายใหม่ ๆ เมื่อมาประกอบกับการข่มขู่ที่ต่อเนื่องอย่างไม่ขาดสาย ด้วยเหตุนี้ สังคมก็จะได้สมาชิกที่อ่อนน้อมเชื่อฟังสมดังประสงค์ของชนชั้นปกครอง ในยามใดที่เกิด “ผู้แตกอก” มาจากความต้องการของสังคม ก็จะมีมาตรการ “ฆ่าไก่ให้ลิงดู” เพื่อมิให้คนอื่นเอาเป็นเยี่ยงอย่าง ในประวัติศาสตร์ไทย เราจะเข้าใจปรากฏการณ์ “ตัดหัวเสียบประจาน พวกที่ลิกบกฏก่อพระเจ้าแผ่นดิน” เพื่อมิให้ผู้อื่นเอาเป็นเยี่ยงอย่าง มาตรการนี้สร้างบนกฎของวัฏจักรความกลัว และความกล้าหาญที่ว่า “หากกลัว ก็ยังกลัว และยิ่งกลัวมากขึ้นทุกที” หรือ “หากมีความกล้าจุกันเพียงเล็กน้อย ก็ยังกล้า และกล้ามากขึ้นทุกที” เช่นกัน

และท้ายสุด เหตุผลของการเริ่มควบคุมจิตสำนึกของเด็กตั้งแต่ระดับครอบครัวนั้น จะอธิบายได้ด้วยข้อสังเกตของไรท์ที่ว่า สังคมมีวิธีการควบคุมสมาชิกใหม่ 2 ด้าน คือควบคุมด้วยเหตุผลและอารมณ์ โดยจะเริ่มควบคุมทางอารมณ์เสียก่อน ครอบครัวเป็นสถาบันแรกที่บุคคลสังกัด ครอบครัวจึงทำหน้าที่เป็นควัวางพื้นฐานทางอารมณ์ของบุคคล และในบรรดาอารมณ์ทั้งหลายที่ครอบครัวไทยได้วางให้แก่บุตรหลานของตนนั้น อารมณ์กลัวก็เป็นอารมณ์หนึ่งที่ได้ปลูกฝังไว้อย่างหนาแน่น

หากปฏิบัติการในครอบครัวได้ผลสำเร็จเป็นที่น่าพอใจ ข้อกำหนดของพระยาสิทธิไธ ที่ว่า “ผีแล้วเมื่อใดมีพระญาจักรพรรดิราช ใต้ คนทั้งหลายผู้นั้นย่อมมาเฝ้ามาแทน แม้ว่าท่านกล่าวด้วยคำสิ่งใดก็ดีแล บึงกับบึงฆ่าสิ่งใดก็ดี เทียบย่อมชอบด้วยทรงธรรมทุกประการแล... กราบถวายตัวแก่ท่านว่าดังนี้ บพิตร ท่านแต่คน ไปพบหน้าผู้ทั้งหลาย ถวายตัวเป็นข้าแก่ท่านผู้เป็นเจ้า เจ้าจะปรารภนาสิ่งใด ข้าทั้งหลายจะหา มาถวายแก่ท่านผู้เป็นเจ้า เจ้าจะใช้ข้าทั้งหลายให้กระทำการงานสิ่งใดแล้ว ข้าทั้งหลายจะทำงานนั้น ถวาย...” ข้อกำหนดคตินี้ ก็คงได้รับการซาบรับด้วยการปฏิบัติตามด้วยดีทุกประการ โดยไม่ต้องตั้งคำถามว่า “ข้อกำหนดเช่นนั้น มีความถูกต้องอยู่หรือแล้วหรือ?”

บทบาทของค่านิยมที่มีต่อพฤติกรรมของบุคคล

เมื่อชนชั้นปกครองได้สร้างอุดมการณ์หลักของสังคมขึ้นมาแล้ว ก็ได้สอดแทรกอุดมการณ์ให้ผ่านเข้าไปอยู่ในสถาบันย่อยของสังคม และต้องแปรเปลี่ยนให้อุดมการณ์เหล่านั้นกลายเป็นส่วนหนึ่งของวิธีการประพฤติปฏิบัติ ใช้ชีวิตของคนในชีวิตประจำวัน กล่าวโดยสรุปก็คือ ชั้นแรก ต้องแปรเปลี่ยนอุดมการณ์หลักให้กลายเป็นค่านิยมเฉพาะ, ที่มีเนื้อหาและภาระหน้าที่ที่สอดคล้องกับสถาบันนั้น ตัวอย่างเช่น สถาบันครอบครัว ก็จะมีค่านิยมที่เกี่ยวข้องกับการอบรมเลี้ยงดู ชั้นที่สอง ก็คือ ต้องมีมาตรการให้มีการลงมือประพฤติปฏิบัติจริงตามค่านิยม

หากวิเคราะห์ทุกเนื้อหาในไตรภูมิพระร่วง เราจะพบว่ามโนคติการที่ครอบคลุมไปถึงเกือบทุกสถาบันย่อยในสังคม และยังมีมาตรการในรูปของบทลงโทษ บางส่วนของอุดมการณ์ได้กลายมาเป็นค่านิยมในการอบรมเลี้ยงดู เช่น ค่านิยมที่ว่านอนสอนง่าย หรือรักวัวให้ผูก รักลูกให้ตี ค่านิยมเหล่านี้ถูกนำเสนอออกมาแค่เฉพาะในค่านับวัก แต่ถูกบีบบังคับผลักดันในแง่ลบ ซึ่งอันที่จริง ค่านิยมว่านอนสอนง่ายนั้น มีผลลบต่อกลุ่มชนชั้นปกครอง และเป็นผลลบต่อชนชั้นที่เสียเปรียบ ลักษณะการนำเสนอเช่นนั้นทำให้ตัวแทนของสถาบันย่อย (social agents) เช่น พ่อแม่ หรือครู มองไม่เห็นเป้าหมายอันแท้จริงของค่านิยมเหล่านั้น ความไม่รู้ตัวนี้เองเป็นกลไกหลักที่ทำให้สังคมดำเนินงานต่อไปได้

เราจะพิจารณาค่านิยมอื่น ๆ ในสังคมไทย เมื่อคุรายละเอียดเรื่อง ผลลัพธ์สุดท้ายของกระบวนการสร้างความกลัวในตอนต่อไป

ความกลัวมีลักษณะทางชนชั้น

Delumeau¹⁴ กล่าวว่า มนุษย์สร้างอารยธรรมขึ้นมาด้วยการต่อสู้กับความกลัวตามธรรมชาติ สิ่งที่มีมนุษย์ค้นพบได้ช่วยลดความกลัวที่มีคิมตามธรรมชาติ แต่ในอีกด้านหนึ่งมนุษย์ก็ได้สร้างความกลัวใหม่ๆ ให้เกิดขึ้นอย่างมากมาย และอาจจะมากเสียยิ่งกว่าความกลัวในสมัยโบราณเสียอีก ความกลัวใหม่ๆ นี้ถูกสร้างขึ้นเพราะลักษณะที่มีความกลัวได้กลายเป็นเครื่องมือของการต่อสู้ทางชนชั้น เมื่อความขัดแย้งทางชนชั้นแหลมคมขึ้น เครื่องมือชั้นนี้จึงได้รับการประดิษฐ์ ประคองให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ความกลัวชนิดที่เป็นเครื่องมือในการต่อสู้ มีลักษณะทางชนชั้น ดังเราจะต้องพิจารณาว่า

1) ในสังคมที่มีชนชั้น ลักษณะความกลัวของคนในแต่ละชนชั้น ย่อมมีความแตกต่างกันไม่เท่ากัน นอกเหนือไปจากความกลัวตามธรรมชาติแล้ว เราต้องวิเคราะห์ว่าความกลัวอันมากมายนั้น ใครเป็นผู้สร้างความกลัวนั้นขึ้นมา และสร้างให้ใครกลัว ในไตรภูมิพระร่วง ชนชั้นปกครองเป็นผู้สร้างตำนานความกลัว โดยมีกลุ่มเป้าหมายหลัก คือประชาชน

2) หากศึกษาวรรณกรรมของทุกชาติทุกภาษา จะพบว่ามีการนำเสนอลักษณะขสลาตและกล้าหาญเคียงคู่กันไปเสมอ เพราะทั้งสองสิ่งนี้เป็นเรื่องเดียวกัน เพียงแต่อยู่คนละปลายขั้วเท่านั้น เราจะพบว่ามีแต่อกัน และพระมหากษัตริย์เท่านั้นที่กล้าหาญ วีรบุรุษนั้นมีขึ้นเพื่อพิสูจน์และคอกย้ำความขสลาตของมวลชน บทบาทของกิดปวรรณกรรม จึงเป็นเครื่องมือทางสังคมในการขยายลัทธิ "วีรบุรุษ" เพื่อคอกย้ำให้เห็นว่า เรื่องความกล้าหาญเป็นเรื่องของชนชั้นปกครองและเรื่องความขสลาตเป็นเรื่องของมวลชน ทั้งสองสิ่งนี้จะขาดกันเสียมิได้ เหมือนเหรียญที่มีสองด้านเสมอ เพราะ ณ ที่ใดที่ไม่มีความกลัว ที่นั่นก็จะมีความกล้าหาญเช่นกัน

3) ใครบ้างเป็นที่ขสลาตในสังคม แนวความคิดเรื่องความขสลาตถูกนำเสนอผูกคิตมากับกลุ่มคนที่ลงมือทำงานเลี้ยงสังคมอย่างหนักเสมอมา ส่วนคนที่กล้าหาญนั้น ก็คนที่ไม่ต้องทำอะไรเลยในสังคม ไม่ว่าจะเป็นพระมหากษัตริย์ อกัน ซามูไร มือบิน กล่าวได้ชัดเจนลงไปก็คือ ชนชั้นที่ทำงานหนักและถูกคอกเป็นชนขสลาต ส่วนชนชั้นที่ขุครัดเฮารักเอาเปรียบ เป็นคนที่กล้าหาญ (ซึ่งไม่แน่ว่าจะกล้าหาญในทุกกรณีหรือไม่ แต่ที่กล้าอย่างแน่ ๆ คือ การขุครัด กคช ครอบงำชนชั้นอื่น ทั้งคอกหน้าและลับหลัง)

การพัฒนาแนวคิดในไตรภูมิพระร่วง

อาจจะมีคำถามว่าอุดมการณ์ที่พระยาสิทธิได้สร้างไว้เป็นเวลาถึง 800 ปีมาแล้วนั้น จะยังคงเหลือคก้างมาจนถึงปัจจุบันหรือไม่ เราจะคอกคอกตามันว่า ยังคงเหลืออยู่ ค้วยเหตุผลคอกคอกไปนี้ คือ

1) เริ่มแรกตั้งแต่ขั้นคอก production กระบวนการสร้างและถ่ายคอกนั้น กระทำไปอย่างมีประสิทธิภาพ คกได้วิเคราะห์มาแล้วตั้งแต่ต้น

2) ขบวนการ reproduction กระบวนการผลิตซ้ำ เป็นเงื่อนไขประการเดียวในการกำปรกั้น การดำรงอยู่ของอุดมการณ์ หลังจากขั้นตอนของ production แล้ว จะต้องมียุทธศาสตร์ของ reproduction ที่คิดอย่างไม่ขาดสาย ไม่ว่าจะเสนอออกมาในรูปของถ้อยคำหรือการกระทำก็ตาม กระบวนการ reproduction ของไตรภูมิพระร่วง เท่าที่สำรวจพบ มีดังนี้

ก) การเลียนแบบเอามาใช้ เช่นในสมัย พระบรมไตรโลกนาถก็นำเอาไตรภูมิพระร่วงมาใช้ “ย่อนรอยเดิม” พระยาสิทธิ ในขณะที่ยุทธศาสตร์เสนอว่า โลกนั้นมี 3 โลก พระบรมไตรโลกนาถก็ได้เสนอข้อไปว่า ตนเองนั้นแหละเป็นเจ้าของทั้งสามโลกนั้น โปรดสังเกตรูปของพระบรมไตรโลกนาถ

ข) การเลือกเอาบาง concept มาใช้แต่งเติมเสริมต่อ เช่น วรรณกรรมชาวบ้านเรื่อง ขุนช้างขุนแผน ได้นำเอาความคิดเรื่องเปรตมาใช้แต่งเป็นเรื่องเป็นราว

ค) การปรับปรุงเทคนิคในการนำเสนอ ในสมัยรัชกาลที่ 1 ได้ถ่ายทอดภาพของนรกสวรรค์ ในไตรภูมิพระร่วง ออกมาเป็นภาพสลักรูปกำแพงของวัด การแปรข่าวสารเฉพาะจากการได้ยินได้ฟัง มาเป็นภาพพจน์ที่มองเห็นได้ จะให้ความประทับใจ และความทรงจำได้ดียิ่งขึ้น

ง) การเปลี่ยนแปลงอุดมการณ์หลักให้กลายเป็นเนื้อหาในระบบความเชื่อของปัจเจกบุคคล ตัวอย่างความเชื่อเรื่องชาติคนชาติหน้า ซึ่งมีผลต่อการแสดงพฤติกรรม

จ) การเปลี่ยนแปลงอุดมการณ์หลักให้กลายเป็นค่านิยมในระดับสังคม กระบวนการกลืนกลายมาเป็นค่านิยมมีขั้นตอนดังนี้

(1) สังคมได้เริ่มตีค่า คุณลักษณะต่าง ๆ ในสังคมว่า การกระทำอันใดมีค่าเป็นบวกหรือลบ เช่น การฟุ่กฟุ่ก เป็นลบ ความซื่อสัตย์ เป็นบวก (Classification and evaluation)

(2) สังคมจะตีค่าการกระทำหรือพฤติกรรมต่าง ๆ ที่บุคคลแสดงออกมาว่าจัดอยู่ในประเภทใด เช่น ถ้าคนเก็บสตางค์ของคนอื่นได้แล้วให้คืนเจ้าของ พฤติกรรมเช่นนี้จะได้รับการตีความว่า มีความซื่อสัตย์ และให้ค่าเป็นบวก (labeling)

(3) ในบรรดาค่านิยมจำนวนมากมายของสังคมนั้น สังคมจะให้ค่าน้ำหนักที่ไม่เท่ากัน ตัวอย่างเช่น ความซื่อสัตย์ ความกล้าหาญ ต่างก็เป็นค่านิยมในทางบวกทั้งคู่ แต่บางสังคมจะให้น้ำหนักความซื่อสัตย์มากกว่าความกล้าหาญ ในอีกสังคมหนึ่ง อาจจะจัดไปในทางตรงข้าม เราเรียกวิธีการจัดวางค่านิยมเช่นนี้ว่า Scaling and Hierachy of Values

เราจะดูตัวอย่างในสังคมไทยในคอนสตรัคชัน

การพิจารณาผลลัพธ์จากการสร้างความคิด

ในที่นี้จะยกข้อความจากงานวรรณกรรมบางชิ้นในสังคมไทยที่เกี่ยวกับความคิดมาอ้างไว้ (นอกเหนือไปจากรายงานเรื่องความคิดของเด็กไทย)

ศ. ธรรมยศ¹⁵ ผู้เขียนหนังสือเรื่อง พระเจ้ากรุงสยาม (พ.ศ. 2495) ได้สะท้อนให้เห็น “ความกลัวชาวฝรั่ง” ของคนไทย นับตั้งแต่สมัยกษัตริย์ในวังหลวง มาจนถึงปัญญาชนว่า

คนไทยเราเรียกคนผิวขาวทั้งหมดว่าฝรั่ง และเกิดความรู้สึกเกลียดชังระหว่างผิว แม้ในศตวรรษนี้ ในสยามก็ยังมีอยู่แพร่หลาย ผักไม่ขึ้น เห็นฝรั่งเป็นชาติชั้นสูง (race superiority) อันต้องสะพรึงพรัน หรือแสดงว่า “ฝรั่ง” ยังคงมีอยู่ในจิตใจของคนไทยอย่างลึกซึ้ง ความกลัวคนด้วยกันบนพิภพลูกเดียวกันนั้น มีผลสะท้อนมากมายหลายประการในการทำลายลัทธิประชาธิปไตย ข้าราชการหมายถึงชนชั้นบัณฑิตสงฆา โดยไม่คำนึงชนชั้นชาวนา

“ความกลัวคนด้วยกันเองบนพิภพลูกเดียวกัน” ที่ได้สร้างขึ้นมาเป็นเวลานาน ยังคงค้างหลงเหลืออยู่อย่างเต็มที่ จากการกลัวพระมหากษัตริย์ ก็พร้อมที่จะขยายมากแล้ว “ฝรั่ง” และถึงแม้คนไทยด้วยกันเอง หากเป็นคนที่มีฐานะทางสังคมสูงกว่าคน เช่น มีอายุ ความรู้ ฐานะดีกว่า ก็แสดงความกลัวออกมาในรูปของ “ความเกรงใจ” ซึ่งเบื้องหลังแล้ว ก็คือความกลัวรูปหนึ่ง (แน่นอนว่า มิใช่ความเกรงใจทุกอย่างเป็นการแสดงความกลัว ความเกรงใจที่มีเหตุผลก็เป็นความเกรงใจที่แท้จริง แต่ความเกรงใจอย่างไร้เหตุผล ก็คือ ความกลัวนั่นเอง แต่สังคมไทยเรามีได้แยกแยะประเภทของความเกรงใจ generalization เช่นนี้ ทำให้ค่านิยมนี้ดำรงอยู่ได้) แต่คนไทยใช้คำว่า “ความเกรงใจ” เพื่อ justification และสิ่งนี้ได้กลายมาเป็นค่านิยมของสังคมยกย่องกันว่า “ผู้ทรงภูมิความเกรงใจคนอื่น (อย่างไม่จำแนกนั้น) เป็นคนดี”

คลาร์ก ดี เนห์ (Clark D Neher)¹⁶ ได้สำรวจความสัมพันธ์ระหว่าง ผู้น้อย-ผู้ใหญ่ ในสังคม และสรุปว่า “เป็นที่คาดหวังกว้างว่า ผู้ใหญ่ (หมายถึงผู้อุปถัมภ์) ในสังคมไทยจะต้องมีความเมตตา กรุณา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ สนับสนุน และให้กำลังใจ ผู้ใต้อุปถัมภ์ของคน ในขณะที่เทียบกับผู้เล็ก ก็จะแสดงความเคารพบนอบ รับผิดชอบการระ ฐีสัตย์จงรักภักดี เกรงอกเกรงใจผู้ใหญ่ของคน รู้ว่าสิ่งใดควรขอ ควรเรื่อกร้อง รู้ว่าผู้ใหญ่อุปถัมภ์การสิ่งใด ก็จัดหามาให้”

เป็นที่น่าสังเกตว่า ถ้อยคำที่เนห์ ใช้บรรยายสิ่งที่ผู้ต้องปฏิบัติคือผู้ใหญ่นั้น เทียบได้กับถ้อยคำที่ปรากฏอยู่ในไตรภูมิพระร่วงทั้งสิ้น เนห์กล่าวต่อว่า

“...และในสังคมไทย ผู้ใหญ่เป็นผู้มีอำนาจ และมีอิทธิพลมาก จนถึงกับว่าใครจะแตะต้องไม่ได้ ส่วนผู้น้อยนั้น มักจะตกอยู่ในภาวะที่เรียกว่า ต้องเกรงผู้ใหญ่”

วิลเลียม คลอสเนอร์ (William Klausner)¹⁷ ศึกษาความกลัวอีกประเภทหนึ่งของสังคมที่แสดงออกมาในรูปที่แฝงเร้น คือความกลัวที่จะเผชิญหน้ากับความขัดแย้งอย่างตรงไปตรงมา คลอสเนอร์ ได้ค้นพบบุคลิกภาพอย่างหนึ่งของคนไทย คือ ใจเย็น อันเป็นลักษณะเด่นของพฤติกรรมสังคมอย่างหนึ่ง พฤติกรรมที่แสดงออก ก็พยายามที่จะประสานรักษาความสัมพันธ์กับเพื่อนบ้านเอาไว้ในทุกโอกาส และหลีกเลี่ยงการแสดงความโกรธ ความไม่พอใจ การวิพากษ์วิจารณ์ และความชอบออกมาอย่างนอกหน้า

สังคมได้ตีความ (labeling) พฤติกรรมที่แสดงออกมาทั้งหมดคน ภายใต้คำว่า “ใจเย็น” และได้ประเมินคุณค่า เป็นบวก เป็นสิ่งที่พึงกระทำ คนไทยให้คุณค่ากับคนที่ใจเย็น อยู่กับคนอื่นอย่างเห็นอกเห็นใจ ไม่ทำร้ายจิตใจคนอื่น ไม่เป็นพาดเกร ส่วนคนใจร้อนก็คือ คนที่จัดการกับความขัดแย้งอย่างเบ็ดเสร็จไปตรงมา อันไม่เป็นที่พึงประสงค์ของสังคม

เมื่อวิเคราะห์เนื้อแท้อีกด้านหนึ่งของความใจเย็นแล้ว ก็คือ แนวคิดที่สอนให้คนซลาดกลัว (ซึ่งนำเสนอปะปนไปกับความใจเย็นที่แท้จริง) แต่เนื้อแท้ด้านนี้ถูกปิดซ่อนไว้ และนำเอาการตีความของสังคมมาประทับไว้ ค่านิยมนี้ถ่ายทอดผ่านสถาบันต่าง ๆ ดังตัวอย่างที่แม่สอนให้ลูกหลีกเลี่ยงจากความกลัว โดยให้เหตุผลว่า เพราะคนไทยไม่ชอบก้าวร้าว รุกราน คำว่า “ก้าวร้าวรุกราน” อันเป็นลักษณะของความใจร้อนนั้น ก็คือการเข้าต่อสู้หรือเผชิญหน้ากับปัญหาโดยตรงนั่นเอง

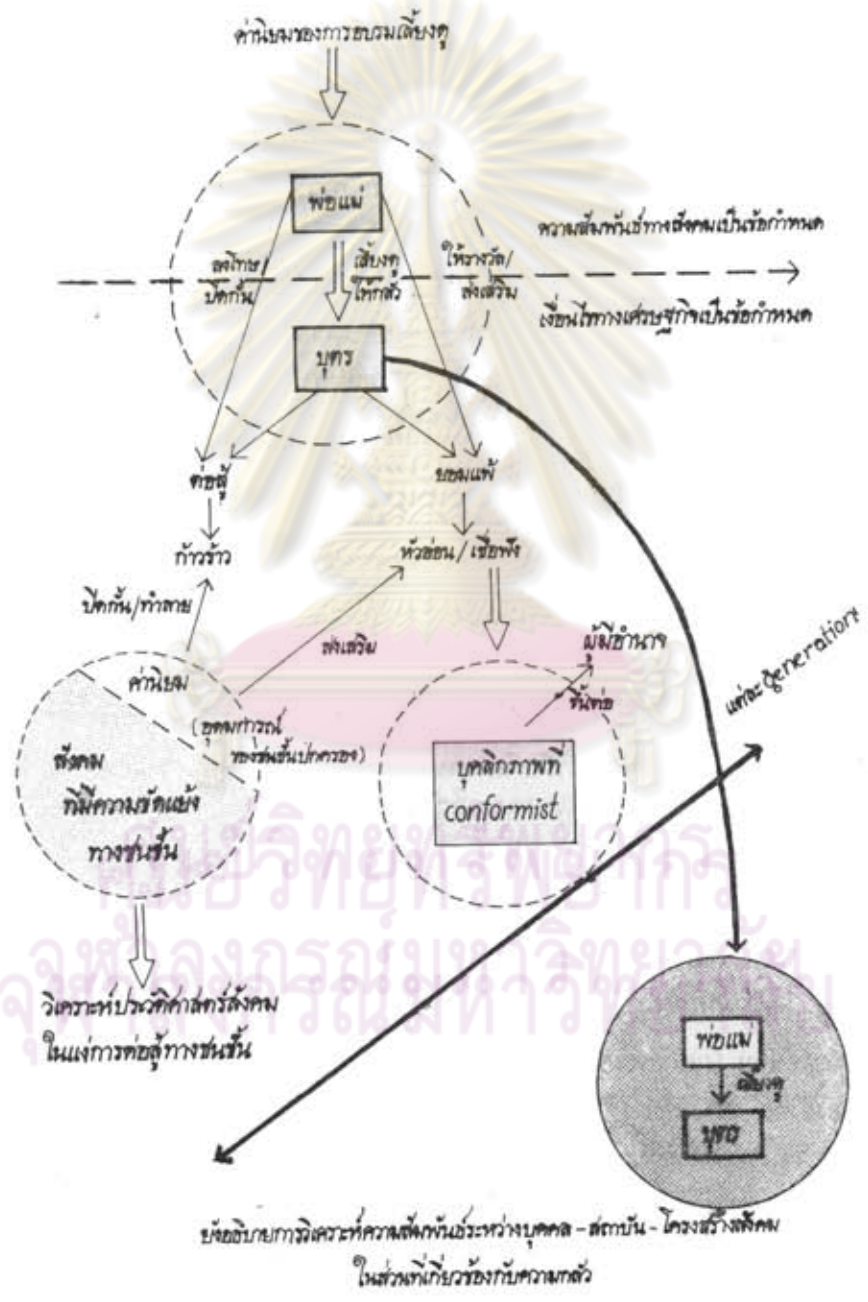
ฉะนั้น เราจะมองเห็นลำดับชั้นของการจัดค่านิยมในสังคมไทยได้อย่างชัดเจนว่า มีการให้น้ำหนักกับค่านิยมของความเกรงใจ ความซื่อสัตย์ ความใจเย็น ในขณะที่ให้คุณค่าน้อยมากกับจิตใจที่รักความยุติธรรม จิตใจกล้าต่อสู้กับปัญหา ซึ่งหากเราลอกหน้าปกของค่านิยมในชุดแรกออก เบื้องหลังของความใจเย็น ความซื่อสัตย์ ความเกรงใจนั้น ก็คือความหวาดกลัวนั่นเอง

เราตอบคำถามได้ว่าเหตุใดสังคมไทย จึงมีการจัดลำดับชั้นของค่านิยมดังนี้ ผู้ที่มีอำนาจในการตัดสินการแบ่งแยก และกระจายผลผลิตของสังคม ก็เป็นผู้ที่มีอำนาจในการตีความพฤติกรรมและคุณค่าของค่านิยม และการจัดลำดับชั้นค่านิยมของสังคมด้วย การตีความพฤติกรรม คุณค่าของค่านิยม และการจัดลำดับชั้นของค่านิยมนั้น เป็นไปตามหลักการรักษาผลประโยชน์ของชนชั้นตน การจัดลำดับชั้นชนชั้นปกครองนำมาใช้กับประชาชนเท่านั้น แต่ได้รักษากฎสิทธิ์ที่จะไม่นำมาใช้กับชนชั้นของตน เพราะหากนำเอาหลักการเรื่องความใจเย็นมาพิจารณาการกระทำของชนชั้นปกครองที่กระทำต่อประชาชนว่า “อยู่กับคนอื่นอย่างเห็นอกเห็นใจ ไม่ทำร้ายจิตใจคนอื่น ไม่พาดเกร” เราก็จะพบว่า การซัดรีตมูลค่าส่วนเกิน การบิ่คั้นแสรีภาพทางการเมือง การกดขี่ปราบปราม ล้วนเป็นเครื่องแสดงว่า ชนชั้นนี้เป็นชนชั้นที่ใจร้อนที่สุดสามเกณฑ์ที่ชนชั้นเขาคงขึ้นมา

นอกเหนือไปจากอำนาจและอภิสิทธิ์ ในการจัดลำดับชั้นของค่านิยมนี้ กลุ่มผู้มีอำนาจในสังคมก็ยังมีอำนาจและอภิสิทธิ์ในการควบคุมกลไก มียุทธศาสตร์ ยุทธวิธีที่จะนำมาใช้ในชั้นปฏิบัติการที่เป็นจริง อีกด้วย ด้วยกระบวนการให้รางวัลพฤติกรรมที่เป็นที่ต้องการของชนชั้นตน และลงโทษพฤติกรรมที่ไม่เป็นที่ต้องการของชนชั้นตน (แต่ก็จะเอียงอย่างเอนามของ สังคม) กระบวนการทั้งหมดนี้ ดำเนินอยู่ในสถาบันย่อยต่าง ๆ ของสังคม ด้วยปฏิการที่เป็นจริงอยู่ในชีวิตประจำวัน

บทความนี้จบลงด้วยการวิเคราะห์เพียงครึ่งเดียวของทั้งหมดของความกลัว คือวิเคราะห์เงื่อนไขที่ประชาชนตกอยู่ในความกลัว แต่ในข้อเท็จจริง ความกลัวเปรียบเสมือนเหรียญที่มีทั้งสองด้าน เมื่อใดที่มีความกลัวเกิดขึ้น ก็มีความไม่กลัวปรากฏขึ้นมาพร้อม ๆ กัน จากประวัติศาสตร์สังคมที่ผ่านมา สภาพความเป็นจริงทางสังคมได้สร้างวิกฤตการณ์ที่สั่นคลอน และทำลายพันธการความกลัวของประชาชนให้หมด

ไป สิ่งที่ยังชี้ให้เห็นวิกฤตการณ์นั้นได้ คือการนำเอาเครื่องมือปราบปรามมาใช้ (เพราะเครื่องมือด้านการครอบงำเสื่อมประสิทธิภาพชั่วคราว เกิดข้อขัดข้องทางเทคนิค) และการปรับปรุงคุณภาพของเครื่องมือด้านการครอบงำ ฉะนั้นเราจึงจะทำการวิเคราะห์ที่เหนือคู่มืออีกด้านหนึ่งในตอนต่อไป ●

เชิงอรรถ

- (1) ความกลัวของเด็กไทย, รายงานผลการวิจัยของสถาบันวิจัยเรื่องเด็กระหว่างชาติ (กรุงเทพฯ ๑ : 2503.)
- (2) ธลธิรา กลัดค้อย, วรรณคดีปวงชน, กรุงเทพฯ ๑ 2518.
- (3) คุรยละเอียดการวิเคราะห์ความกลัวจากทัศนคติของนักจิตวิทยาพัฒนาการจากหนังสือ **Les peurs enfantines, Zlotowicz** (Paris, PUF) 1974
- (4) ผู้ที่สนใจหรือต้องการศึกษารายละเอียดเพิ่มเติม เกี่ยวกับเรื่องทฤษฎีการวางเงื่อนไข จะหาอ่านได้จากหนังสือจิตวิทยาเบื้องต้น หรือจิตวิทยาทั่วไปได้ เช่น จิตวิทยาเบื้องต้น กาญจนา คำสุวรรณ และนิตยา เสาร์มณี (ในบทที่ 5 เรื่องการเรียนรู้ และตัวอย่างการศึกษารื่องความกลัว หน้า 122-130), สำนักพิมพ์ศิลปปวงชนการ กรุงเทพฯ ๑ มี.ค. 2524.
- (5) ศึกษาแก่นักคิดกลุ่ม Freudian ได้จากหนังสือ **Freud and the Post-Freudians : J.A.C. Brown**, (London, Penguin Books) 1976.
- (6) Osborn เขียนรายละเอียดการนำเอาแนวคิดของจิตวิเคราะห์ของลัทธิมาร์กซ์ ในหนังสือชื่อ **Marxisme et Psychoanalysis : Osborn** (Petite Biblio thégue Payot, Paris) 1965 หนังสือเล่มนี้แปลเป็นภาษาไทยในชื่อ ลัทธิมาร์กซ์กับจิตวิเคราะห์ที่ สัมพู (แปลและเรียบเรียง) สำนักพิมพ์วิไล, กรุงเทพฯ ๑ กรกฎาคม 2524
- (7) **Erich Fromm** มีชื่อเสียงจากงานเขียน และการบรรยายในสาขาจิตวิเคราะห์ ปรัชญา รัฐศาสตร์ ศาสนา เขาเกิดที่แฟรงเฟิร์ต ใน ค.ศ. 1900 ศึกษาวิชาจิตวิทยา สังคมวิทยา และปรัชญา ถึงระดับปริญญาเอก จากมหาวิทยาลัยไฮเดลเบิร์ก เข้าย้ายถิ่นจิตวิเคราะห์ที่ Berlin Institute of Psychoanalysis เนื่องจากอิทธิพลของนาซีในเยอรมัน เขาต้องอพยพไปอยู่อเมริกา และทำงานเป็นอาจารย์ ในมหาวิทยาลัยหลายแห่งเช่น โกลด์แมน, เมต และอื่นๆ แนวคิดของเขาจะศึกษาได้จากหนังสือหลายเล่มเช่น **Escape from Freedom, The Forgotten Language, Marx's Concept of Man, The Art of Loving** (มีแปลเป็นภาษาไทยแล้ว) เขาเสียชีวิตเมื่อต้นทศวรรษเอง
- (8) ผู้ที่สนใจแนวคิดของ **Wilhelm Reich** ในกรวิเคราะห์เชิงนี้ อ่านรายละเอียดได้จากหนังสือ **The Mass Psychology of Facism : Wilhelm Reich** (Penguin books) 1975
- (9) คุรยละเอียดจาก "Idéologie et Appareils idéologiques d'état", ในหนังสือ **Positions** ซึ่งเป็นกรรวมบทความของ **Louis Althusser** (Paris, Editions Sociales) 1976, p.67-125.
- (10) ศึกษารายละเอียดเรื่องนี้ได้จาก **ฟรังซ์ฟัส ฮูสซาร์ท** จากหนังสือ ศาสนากับสังคมนิยม **มัดเทร อ่อนคำ และเสรี พงศ์พิศ** (แปล). สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, เม.ย. 2524 โดยเฉพาะในภาคที่ 2
- (11) **Marx, L' ideologic Allemande**, Paris, Editions Sociales, 1972.

- (12) *Ernest Mandel* เขียนรายละเอียดเรื่องนี้ไว้ในหนังสือชื่อ **From Class Society to Communism: An Introduction to Marxism** ซึ่งแปลเป็นภาษาไทยชื่อ เศรษฐศาสตร์มาร์กซิสม์ *ขวัญสุภา รัตนชัย* (แปลและเรียบเรียง), สำนักพิมพ์เรือฟ้า, เม.ย. 2524
- (13) *Althusser* อังแล้ว
- (14) รายละเอียดในหัวข้อนี้ดูจากการวิเคราะห์ของ *Jean Delumeau, La peur en Occident*, (Paris, Fayard) 1978.
- (15) ศ. *ธรรมยศ*, พระเจ้ากรุงสยาม, (กลดิฟอร์เนอ, Thai Information Center: 1979), น. 94
- (16) *Clark D. Neher*, "A Research Note on Socio-Political Relationships in the Philippines, Indonesia and Thailand," วารสารสังคมศาสตร์ ปีที่ 11 เล่ม 3 (ต.ค.) 1973, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย น. 106-110
- (17) *William Klausner* "Coolheart", วารสารสังคมศาสตร์ ปีที่ 4 เล่ม 2, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 1966, น. 117-124

โลกหนังสือ

ปีที่ 5 ฉบับที่ 10 เดือนกรกฎาคม 2525

- อ่าน ● บทความ "ชวนสาว" ที่เพิ่งค้นพบของกุหลาบ สายประดิษฐ์
- กลับไปวิจารณ์ "แลไปข้างหน้า" ของศรีบูรพา
- สุกัญญา หาญตระกูล
- อภิวินิจฉัยของ "ถ้าเรื่อง" นักเขียน
- ตาวินัย ไชยคามระ
- เบื้องหลังกรมพระยาดำรงราชานุภาพ
- ม.จ. สุกัทรภิศ ดิศกุล
- ปันตคา เตศล้าอ่ำไพ
- ฯลฯ

รับเป็นเจ้าของได้ตามแสงทั่วไปแล้ว

เพื่อนนคร

พฤษภุมัสมรช่อชุ่มระมัด
ป่าอักษรณ์แน่นขนัดคอกใบ

ฉบับที่ 5 มิถุนายน 2525

- อ่าน ● 50 ปี สวนโมกข์ พุทธศาสนิกชน
- การวาน : กองเกวียนเดินทางของคนทุกข์
- ซ้ายใหม่อเมริกัน : การต่อสู้และความขัดแย้งและเรื่องสั้นของ
- วัฒน์ วรรณยางกูร
- อุดร ทองน้อย
- ผ่น อุษรธา